

ביטול חמץ כיצד?

והנה צריכים להבין מה זה ביטול חמץ? האם צריך להוציא את המלים בפיו או מספיק מחשבת ביטול בלב?

הרב תו"ט שם בפירושו המשנה כתב: בודקין את החמץ, כתב הר"ב ואע"ג דבביטול בעלמא סגי דילפינן מדכתיב תשביתו ולא כתיב תבערו והשבתה בלב היא השבתה, כדפירש"י דף ד' ע"כ, ומ"ש שמא ימצא גלוסקא יפה וכו' וימלך על ביטולו ויחשוב וכו', כלומר: דכמו שבביטול בעלמא דהיינו בלב שיחשוב בלבו כאלו הוא עפר סגי בכך אע"פ שלא הוציא בשפתיו כלום, הכא נמי במחשבה בעלמא חוזר מביטולו וזוכה בה דמחשבה מבטלת מחשבה, עכ"ל התו"ט.

נמצאנו למדין מדבריו ב' דברים שהביטול הוא שיחשוב את החמץ כאלו הוא עפר ולא נחשב כלום. ומחשבת הביטול בלב סגי בכך אע"פ שלא הוציא בשפתיו כלום, וזה כדברי הרמב"ם בהלכות חו"מ פ"ב כנ"ל שכתב וז"ל: ומה היא השבתה זו האמורה בתורה? היא שיבטל החמץ בלבו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל, ושכל חמץ שברשותו הריהו כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל, עכ"ל.

הנה רואים בפירוש בדברי הרמב"ם כמ"ש בתו"ט שמשפיק מחשבת ביטול החמץ בלב שהריהו כעפר שאין בו צורך כלל, ולפי זה אין צורך להפקיר את החמץ וגם אין צורך להוציא את המלים של הביטול בפיו ובשפתיו. ברם, הרי"ף כתב בפירושו היכי מבטל? דאמר הכי כל חמירא דאיכא ברשותי דלא חמיתיה ולא ביערתיה ליבטיל וליהוי כעפרא.

והרא"ש גם כן כתב: היכי מבטל? דאמר הכי כל חמירא דאיכא ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתיה ליבטל וליחשב כעפרא דארעא, (ואז) הוי הפקר ולא דידיה ואינו עובר עליו בב"י.

אמנם שם בהג"ה (בהרא"ש) כתב: ה"ג ורש"י לא הזכירו הפקר, וראבי"ה קבל מר"י הלוי שיש לומר ליבטל ולהוי הפקר כארעא.

אך רבינו הטור בסימן תל"ד כתב כהרי"ף והרא"ש (וכמ"ש ב"י שם) וז"ל: ואחר הבדיקה מיד בלילה יבטלנו ויאמר כל חמירא דאיתיה ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתיה לבטל ולהוי כעפרא.

וגם מרן בשו"ע סימן תל"ד סעיף ד' כתב: ויאמר כל חמירא דאיתיה ברשותי וכו' ליבטל וליהוי כעפרא דארעא.

אמנם לכאורה יש להקשות על הרב תו"ט שכתב שמחשבת ביטול החמץ בלב סגי

ואינו צריך להוציא בשפתיו המלים של כל חמירא וכו', איך הוא כתב היפך מהרי"ף והרא"ש וטור וב"י. אך זאת אינה קושיא, שהתוי"ט יש לו על מי לסמוך שהרי הרמב"ם כתב בהלכות חו"מ שהשבתת חמץ שיבטלנו בלבנו ויחשבנו כעפר כנ"ל. אלא מה שקשה לי שהרמב"ם שם בהלכות חו"מ פרק ג' הלכה ז' כתב בפירוש וז"ל: וכשגומר לבדוק וכו' צריך לבטל כל חמץ שנשאר ברשותו ואינו רואהו. ויאמר כל חמץ שיש ברשותי שלא ראיתיו הריהו בטל והריהו כעפר, אם כן נראים דברי הרמב"ם סתרי אהדדי, שבפרק ב' הלכה ב' כתב: שהשבתת החמץ שיבטלנו בלבנו (אם כן לפי זה מספיק מחשבה בלב) ובפרק ג' הלכה ז' כתב: ויאמר כל חמץ וכו' הריהו בטל כעפר, משמע מכאן שלא מספיק מחשבת הביטול בלב אלא צריך להוציא בשפתיו ויאמר כל חמירא וכו'.

וגם על רבינו הטור קשה לי שדבריו סתרי אהדדי גם כן, שבסימן תל"א כתב: ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי שיבטלנו בלבנו ויחשבנו כאלו הוא עפר בעלמא ואז אינו עובר עליו, ובסימן תל"ד כתב וז"ל: ואחר הבדיקה מיד בלילה יבטלנו ויאמר כל חמירא דאיכא ברשותי וכו' ליבטיל וליהוי כעפרא, כאן כתב בפירוש ויאמר ומשמע מדבריו כאן שהמחשבה בלב לא מספיקה לביטול בלב.

אלא נראה לתרץ את דברי הרמב"ם ורבי הטור במה שכתב רבינו הטור בעצמו בסימן תל"ו המפרש בים או יצא בשיירא ואינו מניח בביתו מי שיבדוק ואין דעתו לחזור בתוך הפסח אם הוא קודם הפסח שלושים יום לפני הפסח אין צריך לבער וכשיגיע הפסח יבטלנו בלבנו ואם הוא בתוך שלושים יום צריך לבער שכבר חל עליו חובת ביטול כיון שדורשין בהלכות הפסח ואם דעתו לחזור בתוך פסח אפילו מראש השנה צריך לבער, ואם שכח ולא בדק יבטל כשיגיע הפסח. וענין הברכה כתב ב"ח אם הוא יודע שיש לו חמץ יברך על ביטול חמץ, ואם לאו לא יברך, ונראה שאפילו יודע שיש לו חמץ בביתו אין צריך לברך כיון שעיקר הביטול בלבנו ואם מחשב בלבנו לבטל סגי דלא מצינו ברכה על מחשבה שבלב, אע"ג שנוהגין לומר כל חמירא לא מצאנו שתקנו חכמים זה אלא שנהגו כך וכו' ע"ש.

אם כן לפי זה אין שום קושיא לא בדברי הרמב"ם מפרק ב' לדבריו בפרק ג', ולא בדברי הטור, שמ"ש השבתה וביטול בלב סגי היינו מדאורייתא, ומ"ש צריך שיאמר בפיו כל חמירא וכו' היינו לפי תקנת חכמים. וגם דברי התוי"ט אפשר לפרש כן. שמ"ש בפירושו על המשנה בודקין את החמץ ביטול בעלמא סגי דהיינו בלב שיחשוב בלבנו כאלו הוא עפר סגי בכך אע"פ שלא הוציא בשפתיו הוי ביטול מדאורייתא, אבל חו"ל תקנו לומר כל חמירא ולהוציא בשפתיו את המלים. אלא שיש לדקדק עוד בדברי רבינו הטור שכתב בסימן תל"ו: שעיקר הביטול בלבנו ואם מחשב בלבנו לבטל סגי וכו', אע"ג שנוהגין לומר כל חמירא וכו', לא מצאנו שתקנו חכמים זה אלא שנהגו כך, ולפי התירוץ שתירצנו דברי הרמב"ם מפרק ב' לפרק ג' בהלכות חו"מ ודבריו מסימן תל"א לסימן תל"ד כך היה צריך לכתוב שמן התורה ביטול בלב סגי וחז"ל תיקנו לומר כל חמירא. והוא כתב שאין זו תקנת חכמים אלא מנהג בעלמא. וכבר הקשה עליו מרן ב"י בסימן תל"ד על דבריו הנ"ל בסימן תל"ו כמ"ש לקמן. ובסוף סימן תל"א כתב בב"י בשם הר"ן וז"ל:

איכא מאן דאמר שמ"ש שיבטל בלבו לאו דוקא, אלא לומר שאין צריך להשמיע לאזניו אבל צריך להוציא בשפתי, דדברים שבלב אינם דברים, אבל רבינו (הטור) כתב בסימן תל"ו שאם מחשב לבו לבטל סגי וכן דעת ר"י. ובסימן תל"ד הקשה הב"י על דברי הטור — בסימן תל"ו — כאמור וז"ל: ומ"ש רבינו (הטור) ויאמר כל חמירא דאיכא ברשותי וכו', כתבוהו הרי"ף והרא"ש שם (על מימרא דרב יהודה אמר רב הבודק צריך שיבטל וכו' בדף ו'). וכתב הר"ן: לשון זה אינו בגמרא אלא כך הוא מקובל ביד הגאונים, ואע"פ שנמצא קרוב לנוסח זה בירושלמי בלשון הקודש, דגרסינן בפרק כל שעה רב אמר צריך שיאמר כל חמץ שיש לי וכו' ואיני יודע בו יבטל, מ"מ כיון שבמה שנהגו לומר יש תוספת דברים וגם אינו בלשון הקודש כמו שהוא בירושלמי, כתב שלשון זה אינו נמצא בגמרא וכו', אבל רבינו (הטור) שכתב בסימן תל"ו שאם מחשב לבטל בלבו סגי, ואע"ג שנוהגין לומר כל חמירא וכו' לא מצאנו שתיקנו חכמים לשון זה אלא שנהגו כך, יש לתמוה עליו דכיון שמצינו ירושלמי זה הרי מצינו שתקנו חכמים לבטל בפה עכ"ל הב"י.

אמנם הקושיא על רבינו הטור שכתב שזה רק מנהג שנהגו לומר כל חמירא לפי דברי הב"י ישנה, אבל לפי מ"ש שתיקנו חז"ל לבטל בפה זה מחזק את התירוץ שנ"ל בדברי הרמב"ם מפרק ב' לפרק ג' ודברי הטור מסימן תל"א לסימן תל"ד וגם דברי התוי"ט מובנים טוב דמדאורייתא ביטול בלב סגי, וחז"ל תיקנו לומר כל חמירא וכו' בפה ולהוציא בשפתיים וכו', ונשאר רק הקושי בדברי הטור שכתב בסימן תל"ו שזה רק מנהג שנהגו לומר כל חמירא ולא תקנת חז"ל, שהרי בירושלמי מצאנו שתיקנו חכמים לבטל בפה.

אך הב"ח שם (בסימן תל"ד) תירץ את קושיית הב"י על הטור וז"ל: ואפשר לתרץ דסבירא ליה לרבינו (הטור) דמ"ש בירושלמי וצריך שיאמר וכו' היינו שיאמר בלבו, ומה שהוציא לשון אמירה ממשמעו הוא משום דקשיא ליה שאלו היה בחיוב לבטל בפה לא הווי שתקי מיניה בגמרא דידן, גם מלשון רש"י שכתב צריך שיבטל בלבו סמוך לבדיקה מיד ואומר כל חמירא וכו' משמע דעיקר חיוב הביטול אינו אלא בלב, דאל"כ למה דייק לפרש בלבו, גם מדברי הפמ"ג מבואר כן שכתב ומהו הביטול? שיבטל החמץ ויחשב אותו כעפר וישים בלבו וכו', ולא הזכיר כלל שיאמר כל חמירא. אלא בעל כרחך לרווחא דמילתא הוא שנהגו כן, אולי משום עמי הארץ שמא ישכחו הביטול שבלב, נהגו לומר כל חמירא וכן נמצא במנהגים, עכ"ל הב"ח. ולע"ד תירוץ הב"ח ופירושו בדברי הטור נראה דחוק, ומחזורתא בדברי הרב ב"י שאמנם מדאורייתא ביטול בלב סגי וחז"ל תיקנו לבטל בפה כמ"ש בירושלים. ורק שם בלה"ק ומקובל ביד הגאונים לומר כל חמירא וכו' בלשון תרגום. ובפירוש כתבו הרי"ף והרמב"ם (פ"ג הלכה ז') והרא"ש, וכ"כ ר' ירוחם, אלא שכתב אח"כ שהרי"ף כתב שצריך שיאמר לא ידענא ביה וכן כתב הטור כאן (בסימן תל"ד), וכן כתב הרוקח בשם הירושלמי בפרק כל שעה, א"ר צריך שיאמר כל חמץ שיש לי וכו' ואיני יודע בו יבטל, וכן כתב בכל בו דלא ידענא ביה, והב"ח בעצמו כתב את כל זה. אם כן איך אפשר לדחוק ולפרש בדברי הטור וצריך שיאמר וכו' היינו

שיאמר בלבם? והלא דברים שבלב אינם דברים אלא מחשבה בלב ואמירה בפה, אלא נראה בררו שחז"ל תיקנו לומר כל חמירא בפה.

ואחרי מופלג ראיתי למרן החיד"א ז"ל ברכי יוסף סימן תל"ד סעיף א' שהביא את תמיהת מרן בב"י על רבינו הטור שכתב בסימן תל"ו שלא תיקנו חז"ל לשון זה, וכתב בזה"ל: ומה שהליץ הרב ב"ח בעד הטור אינו מתישב, עכ"ל. ושמתתי שכיונתי לדעת גדולים.

ובענין הביטול האם סגי באמירה כל חמירא וכו' להוי בטיל וחשיב כעפרא דארעא, או אם צריך שיאמר להוי הפקר וכו' כעפרא דארעא.

הנה מלשון הירושלמי (כמ"ש הב"י) והרי"ף והרמב"ם והרא"ש סגי בזה שיאמר כל חמירא דאיכא ברשותי וכו' להוי בטל וחשיב כעפרא דארעא, וכן כתב מרן באור"ח סימן תל"ד שיאמר כל חמירא וכו' לבטיל ולהוי כעפרא דארעא.

אך בהגהמ"י (שם ברמב"ם הלכות חו"מ) כתב: ראבי"ה קיבל מר"י הלוי שיש לומר ליבטל ולהוי הפקר כעפרא דבטול משום הפקר, כך פר"ת לעיל, אבל רבינו יואל הלוי לא היה אומר הפקר כדברי רבינו (הרמב"ם) וכן הרי"ף ורש"י וכן רבינו יוסף בר"ע בסידורו, עכ"ל הגהמ"י.

והר"ן ריש פסחים כתב: ומהו ענין הביטול? מוכח בגמרא (דף ו' ע"ב) דמדין הפקר הוא, דמייטינן עלה ההיא דסופי תאנים מתורת הפקר נגעו בה, ואע"ג דהפקר כהאי גוונא לא מהני, דודאי מאן דאמר בנכסי דידיה דליבטול ולהוי כעפרא לא משמע דהוי הפקר וכו', חמץ שאני, לפי שאינו ברשותו של אדם ועשאו הכתוב כאלו הוא ברשותו, ומשום הכי בגלוי מילתא דלא ניהא ליה דלהוי זכותא בגויה כלל סגי וכו', עיין שם שהאריך בזה.

והב"ח בסימן תל"ד כתב ג"כ: שצריך לומר ליבטיל ולהוי הפקר, כי עיקר הביטול מדין הפקר הוא, לדעת מקצת גאונים לומר כעפרא דארעא להורות שאינו עושה אותו הפקר כדין הפקר בעלמא, דאם כן לא הוי הפקר כל זמן שלא בא לידי הזוכה, על כן צריך לבאר שעושה אותו הפקר בענין שיהא כעפר, ומ"ש כעפרא דארעא כלומר כדבר שאין בו צורך כלל שזהו אבק הארץ, ואלו אמר כעפרא הייתי מפרש כקרקע הארץ עצמו שהוא דבר חשוב שיש בו צורך, כן נראה לי נוסח הביטול וכן אני נוהג, עכ"ל.

והחק יעקב הביא סברת הב"ח לדעת ר"ח וסיעתו ביטול מטעם הפקר הוא. אכן בתשובת מהרי"ק סימן קמ"ב כתב: דדעת רש"י ומימוני וסיעתם דלאו מטעם הפקר אלא שמבטל שיהא כעפרא, וכן כתב הכל בו דף מ"ז ע"א וכו', וכתב עוד מהרי"ק דאליבא דכו"ע מהני כאן הפקר בינו לבין עצמו וכו' ע"ש.

ובמ"ב שם (סימן תל"ד ס"ק ח') כתב: ונכון לומר ולהוי הפקר כעפרא דארעא, ולכולי עלמא מהני לשון זה של הפקר וכו' ע"ש.

ברם הפר"ח שם (בסימן תל"ד) כתב: ליבטל ולהוי כעפרא דארעא כן עיקר, ודלא כיש נוהגין לומר ליבטל ולהוי הפקר כעפרא וכו' ע"ש.

ובחזון עובדיה ח"ב בהלכות בדיקת חמץ סעיף ו' הביא את דעת הפוסקים שנחלקו בזה אם צריך לומר הפקר או סגי לומר ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא,

ובסו"ד כתב דיש אומרים שאם אומר ליבטל ולהוי הפקר כעפרא דארעא הוי בכלל
כל המוסיף גורע, וכמ"ש הגאון יעבץ במור וקציעה (סימן תל"ד דף מ"א ע"ב)
וכן נראה מהפר"ח, לכן עיקר הביטול יאמר בלי חיבת הפקר.

והנה כמה ראשונים העתיקו ליבטל ולהוי כעפרא ומהם בסידור רש"י ומחזור
ויטרי, ובספר הרוקח ובשבולי הלקט סימן ר"ו, ובספר המאורות (פסחים ו') ורמב"ם
ובספר העיטור דף ק"ב.

אכן ראבי"ה וארחות חיים ונמוק"י (פסחים ו'), וטוש"ע ועוד ראשונים העתיקו
כעפרא דארעא וכן מנהגנו וכו' ע"ש בחזון עובדיה.

יוצא, איפוא, שאין צריך לומר "הפקר" בביטול חמץ אלא כמ"ש מרן בשו"ע:
כל חמירא דאיכא ברשותי וכו' ליבטל ולהוי כעפרא דארעא.

ה' יאיר עינינו בתורתו, אמן.